

**FOKUS ry:n
Imaamien koulutusselvityksen päätösseminaari
13.6.2013, Helsingin Yliopiston päärakennus**

**Islamilaisten uskonyhteisöjen moninaisuus
eurooppalaisen imaamikoulutuksen haasteena
puheenvuoro - Kari Vitikainen**

1. Johdanto

Minua pyydettiin jakamaan joitakin näkökulmia islamilaisten yhteisöiden moninaisuudesta ja tämän moninaisuuden haasteista Euroopassa toteuttavalle imaamikoulutukselle. Lyhyessä puheenvuorossani pyrin sivuamaan seuraavia kysymyksiä:

- Mitkä ovat imaamikoulutuksen kaksi keskeisintä näkökulmaa?
- Mitä on islamin moninaisuus?
- Mitä vaihtoehtoja on islamilaisille uskonyhteisöille modernissa maailmassa?
- Mikä on maailmankatsomuksen olemus ja miten se heijastuu imaamikoulutukseen?

Esityksen lopuksi esitän joitakin näkökulmia lähtökohdaksi moninaisuuden huomioon ottavalle imaamikoulutukselle.

2. Eurooppalaiseen imaamikoulutukseen liittyvät kaksi päänäkökulmaa

Fokus ry:n laatimasta imaamikoulutusselvityksestä käy ilmi kaksi päänäkökulmaa imaamikoulutukseen liittyen. Ensimmäisestä näkökulmasta käsin pohditaan kuinka järjestää sellaista imaamikoulutusta, joka antaa koulutettaville edellytyksiä ymmärtää suomalaista yhteiskuntaa, kulttuuria ja Suomen lakia ja edesauttaa tämän tiedon siirtymistä islamilaisille yhteisöille. Kutsun tätä näkökulmaa **integraatio-näkökulmaksi**. Raportin mukaan tarve näistä lähtökohdista toteutetulle imaamikoulutukselle nousee sekä islamilaisista yhteisöistä että suomalaisesta yhteiskunnasta.

Toinen näkökulma on, että kuinka kouluttaa hengellisiä työntekijöitä ja johtajia islamilaisille yhteisöille. Kutsun tätä näkökulmaan **uskonyhteisö-näkökulmaksi**. Tästä näkökulmasta käsin kannetaan huolta siitä miten islamilaiset yhteisöt saavat imaameita, jotka tuntevat islamilaisen opin, -lain ja -perinteen ja pystyvät välittämään sitä yhteisölle ja toimimaan yhteisön elämän keskellä toimintaympäristön huomioon ottavina hyvinä hengellisinä johtajina, opettajina ja neuvonantajina. Tätä näkökulmaa erityisesti muslimit pitävät tärkeänä, jotta islamilaiset uskonyhteisöt voivat elää hengellistä elämäänsä ja säilyä uskonyhteisönä.

Integraatio-näkökulma ei koske vain muslimiyhteisöjä, vaan kaikkia vähemmistö- ja maahanmuuttaja yhteisöjä. Tämän vuoksi esim. yhteiskunnalliseen koulutukseen

keskittyvä Norjan uskontojen välinen monikulttuurillinen koulutusmalli vaikuttaa varsin toimivalle ratkaisulle. Tähän puoleen en nyt mene tämän enempää.

Sen sijaan esitykseni keskittyy uskonyhteisö-näkökulmaan. Suomalaisessa maallistuneessa yhteiskunnassa on vaara vähätellä tämän näkökulman merkitystä. Ajattelen kuitenkin, että jos halutaan, että imaamikoulutushanke otetaan vakavasti myös islamilaisissa uskonyhteisöissä, koulutuksessa tulee suhtautua erittäin vakavasti islamilaiseen teologiaan.

3. Lähtökohtana islamin moninaisuuden myöntäminen

Olisi tietysti innostavaa ja mielenkiintoista lähteä tässäkin esityksessä erittelemään erilaisia islamilaisia uskonnäkemyksiä pohtien esimerkiksi kuinka **sunnilainen ja shiialainen** oppi poikkeaa, ja mihin tässä jännitteessä sijoittuvat Syyrian nusairit, Anatolian alevit, Omanin ibadiitit¹ tai eri puolille levinneet ismailiitit² Tai miettiä kuinka islamilaisista **lakikoulukunnista** sunnilaisten hanafien, shafien, malikien, hanbalien tai shiialaisten ja'farien ja zaidien ja muiden pienempien lakikoulukuntien tulkinta islamilaisen lain toteuttamisesta poikkeaa toisistaan.³

Mielenkiintoista olisi myös pohtia mitä odotuksia sunnilaisuuden ja shiialaisuuden sateenvarjon alla elävien erilaisten **sufilaisten liikkeiden**, tai ehkä osuvampi termi on **tasavvuf-liikkeiden**, edustajilla on imaamikoulutuksen suhteen. *Tasavvuf* -liikkeisiin luen kaikki erilaiset pietistis-karismaattiset islamilaiset suuntaukset, joiden uskonnon harjoittamisessa keskeistä on yksilön hengellinen elämä ja henkisyyden tavoittelu dogmaattisten tai lakitulkinnallisten painotusten sijaan. Esimerkiksi Nakshibendi-liikkeellä alaryhmineen ja Fetullah Gülenin liikkeellä on suuri vaikutus turkkilaisen islamin olemukseen. Oma lukunsa ovat vielä erilaiset **poliittista islamia** edustavat liikkeet, kuten esimerkiksi Euroopassa vaikuttava turkkilainen Milli Görüş -liike ja toisaalta Saudi-Arabiaan linkittyvät salafistiset liikkeet, joilla on mittava globaali vaikutus.

Lyhyessä puheenvuorossa ei kuitenkaan ole mitään mahdollisuutta syventyä eri islamilaisien suuntausten oppeihin ja käytänteisiin. Tämä ei liene prosessinkaan kannalta vielä tässä vaiheessa mielekästä. Sen sijaan **tärkeää on pohtia, kuinka tämä olemassa oleva islamin suuntausten ja näkökulmien moninaisuus tulee ottaa huomioon eurooppalaista imaamikoulutusta pohdittaessa**. Samasta asiasta, mutta hieman toisesta näkökulmasta puhutaan, kun kysytään kuinka erilaiset islamilaiset ryhmät vastaava modernin länsimaisen elämänmuodon heille asettamaan haasteeseen, joka kutsuu ryhmiä eristäytymisen sijasta integroitumaan osaksi modernia länsimaista yhteiskuntaa.

¹ Ibadiitit voidaan katsoa linkittyvän islamin varhaishistoriassa vaikuttaneeseen Kharadziittien ryhmää

² Ismailiittejä kutsutaan myös 7 shiialaisiksi. Heitä elää vähemmistönä useamman valtion alueella, esim. Syyriassa, Yemenissä ja Afganistanissa

³ vrt. esim. Amman Message 2004

4. Omasta uskosta käsin moderniin maailmaan

Turkin uskontoviraston⁴ emeritus presidentin professori Bardakoğlun mukaan islamilaisella maalla on edessään kolme tietä, joista on valittava. **Ensimmäinen tie** on sulkeutumisen tie, jossa katkaistaan kaikki yhteydet toisiin ajatteleviin ja koko moderniin maailmaan. **Toinen tie** on Bardakoğlun mukaan useiden länsimaisten kirkkojen tie, jossa modernin maailman kaikille vaatimuksille periksi antaen menetetään oma itseys. **Kolmas tie** Bardakoğlun mukaan on laatia tiekartta verraten ja arvioiden modernin maailman vaatimuksia omiin autenttisiin islamista nouseviin kriteereihin.⁵ Bardakoğlun mukaan kolmas tie on Turkin tie.

Vaikka Bardakoğlu puhuu islamilaisista maista, näen, että samat haasteet ovat edessä myös Euroopassa toimivilla islamilaisilla yhteisöillä samoin kuin kaikilla erilaisilla uskonnollisilla yhteisöillä modernissa maailmassa.

Imaamikoulutusselvityksestä saa vaikutelman, että monet Suomessa asuvista muslimivaikuttajista ovat Bardakoğlunkin viitoittaman kolmannen tien kannalle. Tällä tiellä oma usko halutaan ottaa vakavasti, ymmärtää sitä syvällisesti, mutta toisaalta tästä omasta uskosta käsin eristäytymisen sijaan halutaan etsiä paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Raportista välittyi muslimiyhteisön huoli siitä, että löytyykö tuleville imaameille sellaisia opettajia, jotka pystyvät ohjastamaan imaamiopiskelijoita riittävän korkealla tasolla islamin oppimisessa.

Kun puhumme eurooppalaisesta imaamikoulutuksesta nimenomaan teologian näkökulmasta,⁶ pohdimme erityisesti mitkä ovat islamin opin luovuttamattomia totuuksia ja mitkä ovat islamin mukaiset Jumalan määräämät muslimin uskonnolliset velvollisuudet suhteessa Jumalaan ja suhteessa omaan itseensä, muihin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Tässä keskustelussa keskeiseksi kysymykseksi nousee, kellä on oikeus määrittää islam. Kuka määrittää mitä opitaan ja kuka opettaa?

5. Maailmankatsomus kokonaisvaltaisena olemisen tapana

Koska suomalainen muslimiyhteisö on varsin heterogeeninen, on luonnollista kysyä, että eikö olisi mahdollista määritellä imaamikoulutusta ajatellen jonkinlainen ”yleisislam”, jonka kaikki eri islamilaiset tahot voisivat hyväksyä. Yhteisten opintojen jälkeen yhteisöt voisivat itse huolehtia yhteisölle ominaisten painotusten opettamisesta.

Jos ajattelisimme, että islamilainen maailmankatsomus on vain lista uskomuksia, tällainen lähestymistapa voisi olla mahdollinen. Olisihan mahdollista, että erilaiset islamilaiset tunnustuskunnat esittäisivät omat uskomuslistansa. Listoja vertailtaisiin ja ruksattaisiin yli sellaiset asiat, jotka aiheuttavat ristiriitoja. Loput listalle jääneet asiat olisivat yhteistä ainesta, jota voitaisiin opettaa imaamikoulutuksessa.

⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, www.diyenet.gov.tr

⁵ Bardakoğlu 2009, 70-72

⁶ Käytän esityksessä yleiskäsitettä teologia puhuessani islamilaisesta uskonopista kokonaisuutena. Teologian (*İlahiyat*) kuuluvat osa-alueina mm. Oppi (*Kelam*), Laki (*Fıkıh*), Eksegetiikka (*Tefsir*), Haditit ja profeetan elämä (*Hadith ve Sıyer*), Islamin historia (*İslam Tarihi*) ja muut islamilaiset oppiaineet (edellä mainittujen oppiaineiden vieraskielinen kirjoitusmuoto on turkiksi)

Varmasti arabian kielen opintojen ohella on monia muitakin kaikkia muslimeita yhdistäviä asioita. Yhteistyö yli tunnustuskuntarajojen on varmasti monella tapaa mahdollista. Ajattelen kuitenkin, että kattavampana periaatteena ”yleisislam” ei ole mahdollinen. **Maailmankatsomus ei pelkisty listaan uskomuksia, vaan se on paljon kokonaisvaltaisempi asia.** Ajattelen, että maailmankatsomus on **olemisen tapa**, joka konkretisoituu mm. moskeijayhteisön arjessa ja sen jumalanpalveluselämässä. Siinä todellisuudessa juhlietaan lapsen ympärileikkausta, haudataan rakas läheinen, rukoillaan sairastuneen isoäidin puolesta, selvitellään kahden veljeksien välille syntyneitä riitaa, ihmetellään mitä tehdä nuorelle, joka näyttää kääntävän selkensä vanhempien uskolle tai pyydetään sielunhädässä ohjeita siihen kuinka suorittamatta jääneet uskonnolliset velvollisuudet tulevat suoritetuksi tai neuvoa kuinka sopia naapurin kanssa tässä ajassa, ettei sitä tarvitse tehdä viimeisellä tuomiolla. Kun edellä kuvattuun eksistentiaaliseen todellisuuteen kietoutuvat vielä kaikki yhteisöön liittyvät kansalliset, kulttuurilliset, taloudelliset ja perinteisiin liittyvät tekijä, voimme todeta, että eri yhteisöjen hyväksymän imaamikoulutuksen opetussuunnitelman laatiminen ei ole helppo asia.

Eurooppalaisessa elämänmuodossa yhteisöllisyys on menettänyt merkityksensä. Moni muslimimaahanmuuttaja tulee kuitenkin edelleen hyvin yhteisöllisestä kulttuurista. Monesti vähemmistöryhmissä yhteisöllisyys vielä korostuu entisestään. **Usko elää näissä yhteisöissä** ja yhteisön uskonelämää on vaikea ymmärtää ja varsinkaan ohjailla ulkopäin.

Turkin uskontovirasto, Diyanet pyrkii huolehtimaan turkkilaisen väestön uskonnollisista tarpeista myös maan rajojen ulkopuolella.⁷ Erityisen suuri turkkilaistaustainen vähemmistö asuu Saksassa. Vaikka kyse on suurelta osin samasta maasta tulleista sunnilaisista hanafi-muslimeista⁸, viidenkymmenen vuoden kokemus on osoittanut, että yhdessä yhteisen päämäärän eteen toimiminen ei ole Saksaan muodostuneille turkkilaistaustaisille muslimiryhmille mutkatonta.⁹ Professori Ali Bardakoğlu ei näe Diyanetin **erilaisten turkkilaistaustaisten islamilaisten yhteisöjen yhteistyön esteenä** niinkään teologisia erimielisyyksiä, kuin Euroopassa toimivien liikkeiden sisäisiä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurillisia sidoksia, jotka säätelevät liikkeiden toimintaa.¹⁰ Yhteisöä ei voi tyhjentävästi selittää oppilistoilla, vaan yhteisön toimintaa määrittävät myös monet muut tekijät.

6. Yhteisöjen itsetuntemus lähtökohtana islamin moninaisuuden huomioon ottavalle imaamikoulutukselle

Yhteisöltä ja varsinkin sen johdolta edellytetään itsetuntemusta, itseluottamusta, varmuutta omasta uskonkäsityksestään ja ymmärrystä yhteisön olemuksesta. Ilman itseymmärrystä ja itseluottamusta yhteisö ei ole kykeneväinen kohtaamaan eri tavalla ajattelevia tahoja ja osallistumaan esimerkiksi imaamikoulutuksen kaltaisiin yhteisiin hankkeisiin. Jos ollaan epävarmoja omasta identiteetistä, ulkopäin tulevat kysymykset koetaan suurempana uhkana ja yhteisön suojelemiseksi pidättäydytään yhteistyöltä.

⁷ Diyanet 2011, 52, tavoite on määritelty Turkin uskontoviraston vuosiraportissa

⁸ Saksassa asuvien Turkista tulleiden muslimien joukossa on myös muita kuin sunni hanafi kategoriaan kuuluvia muslimeita. Diyanet kuitenkin profiloituu erityisesti sunni hanafien edustaman islamin mukaan.

⁹ vrt. Özoy 2012

¹⁰ vrt. Bardakoğlu 2012

Niin kauan kun yhteisö ei pysty itsenäiseen teologiseen työskentelyyn, teologia tuodaan yhteisön ulkopuolelta sellaisilta tahoilta, joihin yhteisössä luotetaan. Tällaisia tahoja selvityksen mukaan Suomessa asuvat muslimit löytävät mm. Saudi-Arabiasta ja Egyptistä. Näillä tahoilla on merkittävä vaikutus yhteisöiden identiteettien muodostumisessa.

Kuten imaamikoulutus selvityksessäkin todetaan, Suomen ulkopuolelta tullut ohjeistus ei välttämättä tavoita sitä todellisuutta, jossa suomalaiset muslimit elävät. Saman asian toteaa saksalaisesta kontekstista mm. Frankfurtin Goethe yliopiston yhteyteen islamilaisen teologisen tiedekunnan rakentamiseen osallistuva turkkilainen professori Ömer Özoy. Özoy näkee, että Turkissa koulutetuilla imaameilla on suuria vaikeuksia vastata niihin haasteisiin, joita saksalainen yhteiskunta ja Saksassa elävä muslimiyhteisö asettaa imaameille.¹¹

Professori Özoy ajattelee, että **ennen imaamikoulutuksen rakentamista olisi rakennettava teologinen perusta**, jonka päälle koulutus rakentuu. Özoy näkee, että Saksan muslimiyhteisön on pystyttävä vakavaan teologiseen työskentelyyn saksaksi saksalaisessa kontekstissa.¹² Hedelmällinen imaamikoulutus länsimaisessa kontekstissa on mahdollista vasta, kun koulutusta rakennetaan selkeälle määritellylle teologiselle perustalle.

Teologisen työskentelyn merkityksellisyyden kannalta on kuitenkin tärkeää, että teologinen keskustelu ei täysin irtaannu yhteisön todellisuudesta. Jos näin käy, teologia pelkistyy länsimaiseksi yliopistoteologiaksi, joka tavallisesti muistuttaa hyvin paljon uskontotiedettä. Jos teologia uskontotieteen tapaan pitäytyy ottamasta kantaa maailmankatsomuksellisten perususkomusten totuudenperäisyyteen, se ei vastaa enää islamilaisen uskonyhteisön hengellisiin tarpeisiin.

Teologia pysyy teologiana vain jos opinkappaleiden annetaan olla reflektiivisessä yhteydessä muslimien uskonyhteisöissään elävän todellisuuden kanssa. Toisaalta, jos muslimiyhteisön teologia kääntyy vain yhteisön sisäiseen todellisuuteen, se ei tavoita ympäröivää yhteiskuntaa. Siksi **on tärkeää, että yhteisö käy dialogia myös sitä ympäröivän eurooppalaisen maailmankatsomuksellisen kontekstin kanssa.**

Ympäröivän kontekstin kanssa käytävässä dialogissa yhteisön perinteiset islamilaiset käsitykset ja perinteet tulevat haastetuksi. Tätä haastetta islamilaisen yhteisön ei kuitenkaan pitäisi nähdä vain uhkana, vaan mahdollisuutena oman itseymmärryksensä terävämpään määrittelyyn. Samalla itseymmärryksen lisääntyminen antaa **yhteisölle paremmat edellytykset rakentavasti arvioida ulkopäin tulevaa opetusta** ja opettajia tulevat he sitten Saudi-Arabiasta, Egyptistä, Turkista, Iranista tai vaikka Suomen koululaitoksesta tai Helsingin yliopistosta. Itseymmärrys on edellytys myös yhteisöiden kaipaamien **imaamien koulutukseen liittyvien kriteereiden määrittelyssä.**

Kellä on oikeus määritellä islam? Ajattelen, että länsimaisessa yhteiskunnassa yhteisöllä, joka islamin määrittää ja elää sitä todeksi yhteisössään.

¹¹ vrt. Özoy 2012

¹² Özoy 2012

Vie kuitenkin aikaa ennen kuin uuteen kontekstiin asetunut heterogeeninen muslimiyhteisö on teologiassaan itsellinen. Sitä odotellessa yhteisöt hakevat teologiansa jostain muualta, ja kuten esitykseni alussa esitin, nämä tahot ovat moninaiset. Suunta mihin teologisesti nojaututaan jää lopulta islamilaisen yhteisön harkintaan.

Ajattelen, että olisi kuitenkin tärkeää, että keskustelua käytäisiin myös suomalaisen yhteiskunnan suuntaan, jotta yhteisö saisi mahdollisuuden koetella oppimaansa siinä kontekstissa, jossa yhteisö elää. **Ilman tällaista ympäristön kanssa käytävää dialogia islamilainen yhteisö ei pysty etsimään ja muodostamaan itsellistä omaa teologiaansa ja käytänteitään, jotka toimivat myös länsimaisen elämänmuodon keskellä.** Jos tähän ei kyetä, yhteisö ei myöskään pysty rakentavasti määrittelemään itseään suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan.

Haaste meille ei-muslimeille on taas pohtia, että **onko** monella tapaa pinnallistuneessa suomalaisessa yhteiskunnassa **tahoja, jotka pystyvät käymään tällä tasolla ystävällisessä ilmapiirissä maailmankatsomuksellista dialogia** Suomeen syntyneiden erilaisten muslimiyhteisöjen kanssa? Fokus ry:n kaltaiset kansalaisjärjestöt ovat tärkeitä tekijöitä tarvittavien turvallisten keskustelupuitteiden luojina.

Puhujasta:

Kari Vitikainen toimii islamin tutkijana Turkissa. Hänen oma tutkimustyönsä liittyy turkkilaiseen imaamikoulutukseen. Vitikainen vastaa myös Evankelisluterilaisen uskontotutkimus-instituutin (ELRIM) toiminnasta toiminnanjohtajan roolissa.

Lähteet:

Bardakoğlu, Ali 2009. Religion and Society. New Perspectives from Turkey. Ankara:Publications of Presidency of Religious Affairs.

Diyanet 2011. Diyanet İşleri Başkanlığı. Faaliyet Raporu -2011. Strateji geliştirme başkanlığı. www.diyanet.gov.tr/turkish/.../rapor_ms2010.pdf (viitattu 29.11.2012)

The Amman Message 2004. The Amman Message. Official website. Saatavilla: http://ammanmessage.com/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=30 (viitattu 16.12.2012)

Haastattelut:

Bardakoğlu, Ali 2012. Turkin valtion uskontoviraston emeritus presidentti (Diyanet İşleri Bakanlığı) (virassa 2003-2010) Toimii professorina Diyanetin Islamin tutkimuskeskuksessa/29 Mayıs yliopistossa. Haastattelu 15.11.2012. (nauhoitettu)

Özoy, Ömer 2012. Frankfurtin Goethe yliopistossa toimivan Kulttuuri ja uskonto instituutin johtaja professori. (Institut für Studien der Kultur und Religion des Islam) Haastattelu 14.5.2012 (nauhoitettu)